

Иманалиев С. С.

МАССАЛЫК РЕПРЕССИЯЛАРДЫН БАШТАЛЫШЫ ЖАНА АНЫН КЫРГЫЗ ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯСЫНА ТИЙГИЗГЕН КЕСЕПЕТТЕРИ

Иманалиев С.С.

НАЧАЛО МАССОВЫХ РЕПРЕССИЙ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА КЫРГЫЗСКУЮ ИНТЕЛЛЕГЕНЦИЮ

Советтер Союзунда тоталитардык режимдин өнүгүшүнө көптөгөн тарыхый факторлор себеп болгон. Россияда падышачылык бийликтин кылымдар бою үстөмдүк кылышы, демократиялык башкаруу салтынын жоктугу бул режимдин калыптанышын шарттагандыгын советтик тарыхчылар өзучурунда туура белгилешкен.

Совет бийлигинин орношу менен бир партиялуу система тандалып алынып башка партиялардын баары мыйзамсыз деп жарыяланып, аларга түрдүү саясий себептер менен тыюу салынган. Саясаттагы топчук кызыкчылыктар менен большевиктердин тоталитардык бийлигинин ортосунда карама каршылык күчөгөн. Натыйжасында саясий партиялардаш Сталин, Троцкий, Бухарев, Зиновьев ж.б. ортосунда бийлик үчүн күч алган. Жаңы экономикалык саясаттын кечендей башташы, канткенде экономиканын көтөрүүгө болот деген маселенин тегерегинде партиянын ичинде талаш-тартыштар ого бетер күчөгөн. Большевиктер башкаруунун административдик буйрукчул пландуу экономикага өтүүнү таңдашкан. СССРде экономикалык жана саясий кыйынчылыктардын шартында административдик буйруктар менен кошо эле репрессиялык ыкмалар күчөйт.

Буга чейин Совет окмөтү кулактарды чектөө саясатын жүргүзүп келген. 1929-жылы 27-декабрда Сталин "Кулактарды тап катары жоюу" ураанын жарыялаган. Ушундан кийин өлкөдө дыйкандардын бир бөлүгүнө массалык репрессия башталган.

Директивалык документтерге ылайык туташ коллективдештирүү жүргүзүлгөн райондордо кулака тартуулар 3-5 проценттен ашпашы керек эле. Чындыгында көчмөн кыргыздар жашаган райондордо мынча сандагы кулактар болгон эмес. Салык эсеби боюнча 1928-1929-жж. 3406 гана кулак чарбасы болгон. Алардын көбү кийинки жылдары жакыр-данып калган эле. Бирок берилген тап социалдык чарба жүргүзүүдөгү кыйынчылыктарга "бүлдүрүүчүлөр", "эл душмандары" күнөөлү деген шылтоо найда болуп, элдин көңүлүн ошол жакка буруу саясаты башталган. Бул саясат өлкөдөгү бийлик үчүн күрөштү жаап-жашырууга, буржуазиялык идеологияга каршы күрөш деген шылтоо менен жакпаган элементтерди жок кылууга, репрессияны улантууга ыңгайлуу шарт түзгөн. Бул саясат Кыргызстанга да жетип, буржуазиянын идеологиясына берилгендерди издөө башталат. Алар бул жөнүндө түшүнүктөрү жок кыргыз айыл-кыштактарында да "табыла" баштаган.

Кыргызстандын партиялык комитеттери өлкөнү башка региондору менен республикадагы солчул жана оңчул оппортунисттердин бетин ачуу боюнча мелдешип жаткан учурда ГПУнун органдары

"бүлдүргүч" жана "контрреволюциячыл" уюмдарды жок кылууга белсенип киришишкен.

1937-ж 4-сентябрда Кыргызстан КП(б) БКнын Аткаруучу бюросу ири окумуштуу К.Тыныстановдун чыгармачылыгынан "Буржуазиялык-кулактык улутчулдукту" таап, аны "эл душманы" деп жарыялаган. Июнь айында А.Сыдыковдун "улутчул, контрреволюциячыл-көтөрүшчүл, антисоветтик" уюму ачылат. 1933-ж. Республиканын эл агартуу комиссарынын орун басары И.Тойчинов жаштардын жашыруун уюмун түзүүгө аракеттенген деген жалаа менен, улутчул катары партиядан чыгарылат.

Натыйжада мамлекетке, элге берилип эмгектенип жаткан көптөгөн күнөсүз, таланттуу жетекчилер партиядан чыгарышып, кызматтарынан бошотулган.

Саясий репрессиялар коркунучтун, ишенбөөчүлүктүн, партиялык жогорку органдарга кыңк этпей баш ийүүчүлүктүн маанайын түзгөн. Партиядан чыгып калуудан корккон жетекчилер өздөрүнү демилгеси мене өз алдынча иштей алган эмес. Натыйжада республикалык жана жергиликтүү партиялык жана советтик уюмдар жогортон келген буйрук, көрсөтмөлөрдү атакрууга, ашыгы менен аткарууга машыккан.

Борбордо башталган сталиндик линиянын душмандарын Кыргызстанда да жок кылыш керек эле. Органдар жөн жатпаш үчүн изилденип бүтүп, 1933-ж. эле жабылган "Социал Туран партиясынын" ишин кайрадан козгоп чыгышат. Бир аз аракеттер болуп, бирок толук түзүлбөгөн бул партияга тиешеси бар делип эч жазыксыз адамдар атууга кесилген. Алардын ичинде Ю. Абдрахманов, И. Айдарбеков, Т. Айтматов, Б. Исакеев, А. Жумагулов, А. Орозбеков, Ж. Саадаев, Т. Жолдошев, А. Жээнбаев, К. Тыныстанов, С. Нааматов, О. Тынаев, Н. Кулназаров, Эркинбек Эсенаманов, Султанкул Шамурзин, Иманаалы Айдарбеков ж.б. пассивдүү уулдары болушкан. Катаал тазалоолордун, массалык репрессиянын натыйжасында Кыргызстандын партиялык уюму 1933-ж. 1936-ж. чейин эле 14 миң адамдан 7 миңге кыскарган (б.а. бул мезгилде коммунисттердин жарымынан көбү "эл душманы" катары "тазаланган". 30-жж. 1,4 млн калкы бар Кыргызстандан эле 40 миң адам репрессияланган (бүгүнкү күнгө карата алардын 13 миңден ашыгы акталды).

К.Тыныстанов, Е.Паливанов, Т.Жолдошов, Б.Данияров сыяктуу эле Сатыбалды Нааматов кыргыз агартуучуларынын жана окумуштуу педагогдордун алдыңкы катарында турат. Сатыбалды Нааматов Ат-Башынын Жаны Күч деген айылында 1905-жылы туулган. 1926-27-жж Казак - кыргыз агартуу институтун бүтүргөн. Кыргыз мамлекеттик педагогика институтунда мугалим болуп иштеген.

1920-30-жж таанымал агартуучу, окумуштуу педагог, кыргыз тилин окутуунун методикасына негиз салган, анын агартуучулук иштерине карабай эл агартуу комиссариатынын 1935-жылдын 17-февралдагы буйругу менен кызматтан алынган. Кызматтан алынгандан кийин эле үйү тинтүүгө алынып, болгон документтери, кагаздарынын бардыгы НКВДнин кызматкерлери тарабынан жок кылынган. С.Нааматов 1937-жылы 26-сентябрда камакка алынган. Камакта 141 күн жатып, 1938-жылы 10-февралда Кыргыз ССР НКВДнын тройкасы атууга өкүм чыгарып, 14-февралда Фрунзе шаарында атылган. Сөөгү кайсы жерге көмүлгөнү белгисиз.

Кийин С.Нааматовдун шли Кыргыз ССР Жогорку Соту тарабынан 1957-жылы 26-февралда кайра каралып кылмыш иши жок болгондуктан, 1938-жылдын 10-февралдагы Кыргыз ССР НКВДсынын тройкасынын чечими жокко чыгарылган жана биротоло акталган.

С.Нааматовго Кыргыз ССР Жогорку Соту тарабынан 1937-жылдын 17-февралында акталгандыга тууралуу берилген справка.

СССРде, анын ичинде Кыргызстанда орногон административдик-буйрукчул система, анын массалык жазалоолору социалисттик курулушка өзүнүн оор залакасын тийгизген. Кыргыз элинин чыгаан уулдары жеке адамга сыйынуучулук, массалык террор мезгилинде курман болшту.

Массалык жазалоолор өсүп келе жаткан кыргыз элинин алдынкы интеллигенциясынын өмүрүн

кыйып, оор кесепетин тийгизип, улуттун элитасын жок кылган. Репрессиялардын тарыхтагы орду толгус, жоготууну эле жаратпастан кийинки муундарга үлгү болуучу пассионардуу алдыкы топтугу инсандардан ажыратты. Кийинки Улуу Ата мекендик согуштун жүрүшүндө да элдин алдынкы жоон топ баатыр уулдары-пассионарийлери эрдик көрсөтүшүп, согуш талааларында курман болушту. Жыйынтыгында кыргыз эли унчукпаган, момун калктын катарына кошулду. Биз бул чакан макаланын социалдык мындай тыянак чыгарабыз, репрессиянын кыргыз интеллигенциясына тийгизген кесепеттери: кыргыз этносунун Пассионарий инсандары бийликтин саясий амалы, НКВДнин куралынын күчү менен жок кылынган. Кыргыз этносун акырындап чөгөлөтүп "майдалап", коомдук турмушта "белимчилик" жашоо ыкмасына көндүрүү борбор тарабынан тарыхый тандап алынган жол катары көрсөтүлдү.

Адабияттар:

1. Кыргыз тарыхы энциклопедия. Бишкек 2003.
2. Б.У. Урустамбеков, Т.К.Чороев. Кыргыз тарыхы. Кыскача энциклопедиялык создук. Фрунзе:1999
3. А.Акунов, Т.Ожукеева, К.Байболов. Политология, кыскача создук. Бишкек 1996:
4. О.Осмонов. История Кыргызстана (С древнейших времен до наших дней) Бишкек: 2008.
5. Архивдикдокументтер.